

CZU: 81'25:821.133.1-22.09=135.1

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3984867>

MIJLOACELE DE ECHIVALARE A ENUNȚURILOR PAREMIOLOGICE ÎN COMEDIILE FRANCEZE SUBTITRATE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Angela GRĂDINARU

Universitatea de Stat din Moldova

Acest articol reprezintă un studiu al proverbelor în traducerea audiovizuală. În comedie, proverbele joacă un rol important în procesul de comunicare al personajelor. Chiar dacă franceza și româna au caracteristici conexe care manifestă o dimensiune universală (definită de lingviști ca frazeologii universale), traducerea paremiilor rămâne o problemă complexă. Dificultățile impuse de paremii vizează transferul sensului și al valențelor expresive. Subtitrorul își propune să ajute telespectatorul să depășească barierele lingvistice și culturale. Prin urmare, cea mai mare dificultate reprezintă nu cuvintele, unitățile de cuvinte, pentru care nu există un echivalent adecvat, ci realitățile la care acestea se referă. Scopul traducerii audiovizuale este de a stabili o echivalență între textul limbii sursă și cel al limbii țintă (ambele trebuie să însemne același lucru), ținându-se cont de un anumit număr de constrângeri. Procesul este complet dacă finalitatea textului vizat coincide cu cea a textului sursă, cu alte cuvinte, dacă primul are aceeași funcție comunicativă într-un context cultural echivalent. Prin urmare, acest studiu va arăta calea de traducere valabilă pentru găsirea echivalentelor paremiologice. Ea constă în aplicarea diferitor tehnici de traducere, ținându-se cont de particularitățile formale, semantice, stilistice, culturale și funcționale ale universului paremiologic. Studiul este ilustrat de numeroase exemple din diverse comedii franceze cu subtitrare în limba română.

Cuvinte-cheie: comedie, echivalență, proverb, traducere, tehnică de traducere, text sursă, text țintă.

MEANS OF EQUIVALENCE OF PAREMIOLOGICAL UTTERANCES IN FRENCH COMEDIES SUBTITLED IN ROMANIAN

This article represents a study of proverbs in audiovisual translation. Proverbs play an important role in comedy movies in the process of communication between the characters. Even if French and Romanian have related characteristics that display a universal dimension (defined by linguists as universal phrasemes), the translation of paroemia remains a complex problem. The difficulties imposed by paroemia target the transfer of meaning and the expressive valences. The subtitle aims at helping the viewer to overcome the linguistic and cultural barriers. Therefore, the greatest difficulty is not posed by the words and the word combinations that do not have an appropriate equivalent, it rather regards the realities they refer to. The goal of audiovisual translation is to establish an equivalence between the source-language text and the target-language text (both should mean the same thing), having regard to a certain number of constraints. The process is complete if the purposefulness of the target-text coincides with that of the source-text, in other words, if the former has the same communicative function in an equivalent cultural context. Hence, this study will reveal the means of translation which is valid for identifying paremiological equivalents and which resides in applying different translation techniques, considering the formal, semantic, stylistic and functional peculiarities of the paremiological universe. The study is illustrated by different examples excerpted from French comedy movies subtitled in Romanian.

Keywords: comedy, equivalence, proverb, subtitling, translation, translation technique, source-text, target-text.

Introducere

Comediile franceze creează un teren propice pentru discursul paremiologic. Grație caracterului lapidar, rimei, ritmului, funcției mnemotehnice, proverbele sunt actualizate în discursul audiovizual. Ele au menirea de a captiva publicul cititor/ascultător și de a spori calitatea, eficacitatea și expresivitatea limbajului. Valorificând stilistic posibilitățile discursului paremiologic, autorul de mesaje, preocupat nu doar de ceea ce comunică, ci și de felul în care comunică, recurge la utilizarea proverbelor, astfel relevând potențialul expresiv al comunicării. Discursul paremiologic este un procedeu eficient de producere a unui mesaj (text) cu totul specific, filtrată prin competențele lingvistice și epistemice ale emițătorului, a cărui intenție reală este de a accentua mai puternic individualitatea mesajului, de a potența originalitatea gândurilor ce îl alimentează și de a intensifica ambiguitatea. Pornind de la un fenomen lingvistic concret (proverbele), emițentul exploatează unitățile lexicale, pentru a comunica, prin intermediul lor, idei, sentimente, efecte comico-satirice, iar câteodată dezvăluie realitatea ascunsă. Puse în serviciul de captare a atenției destinatarului, rostul proverbelor este să impresioneze, să creeze momente de emoție.

Proverbul

Proverbul este un enunț semantic autonom, transparent, cu sens metaforic [1, p.55]. Sensul unui proverb este clar, el se deduce din sensurile unităților lexicale care constituie proverbul și din relațiile sintactice dintre aceste unități. Proverbul este un enunț autonom din punct de vedere gramatical și referențial. Enunțurile paremiologice sunt structurile propoziționale care comportă un mesaj complet. Autonomia semanticii proverbului este direct legată de structura sa lingvistică: ca și maximele, enunțul paremiologic este un sistem sintactic, semantic și pragmatic, prin urmare, fără raport deictic cu emițătorul sau cu circumstanțele enunțării. Acest fapt limitează considerabil câmpul lingvistic al proverbului. În discursul audiovizual se dispune de un număr practic infinit de combinații stilistice posibile, de o gamă destul de vastă de timpuri verbale susceptibile de a evoca omnitemporalitatea și de o mare libertate de alegere în ceea ce privește figurile retorice și mijloacele argumentative, în proporție directă cu capacitățile literare și talentul literar al autorului. Proverbul se caracterizează printr-un număr relativ redus de tehnici cunoscute. Într-adevăr, proverbul este un enunț invariabil mono- sau bipropozițional, este mereu o frază declarativă cu o structură morfologică și sintactică caracteristică.

După cum s-a menționat, concizia este prima trăsătură distinctivă a proverbelor. Caracterul lor lapidar constituie cel mai important mijloc mnemotehnic care le caracterizează. Ritmul, rima și forma laconică a enunțurilor paremiologice facilitează procesul de memorare a lor. Cele mai reușite enunțuri exprimă idei neașteptate în termeni insolitiți, utilizând în acest scop jocurile de cuvinte, paradoxul și o logică în aparență înșelătoare.

Trăsătura structurală și stilistică cea mai importantă a proverbului este organizarea sa binară. Forma binară poate rezulta din juxtapunerea a două propoziții principale:

a) două propoziții terminate: nume 1 verb 1 – nume 2 verb 2.

- *L'homme propose et Dieu dispose.* → N1 V1 – N2 V2

b) două propoziții eliptice: nume 1 – nume 2.

- *Femme boniche, femme potiche.* → N1 – N2
- *A tout seigneur, tout honneur.* → N1 – N2
- *Bouche de miel, bouche de fiel.* → N1 – N2.

Din aceste exemple rezultă că structura proverbelor poate fi eliptică (cu o sintaxă incompletă), dar cu un mesaj complet. La prima vedere s-ar părea că frazele eliptice necesită adăugarea altor cuvinte pentru a completa sensul lor. Dar nicio cantitate de cuvinte nu va completa niciodată „sensul” unui enunț, dacă prin „sens” se subînțelege obiectul-semnificat. Obiectul-semnificat este mereu în afara cuvintelor și nu în interiorul cuvintelor. Acest obiect-semnificat este în situația enunțării și nu în enunț.

Cauzele elipsei sunt diferite pentru enunțurile paremiologice. Ele țin îndeosebi de crearea unei prozodii, care constituie una dintre trăsăturile caracteristice ale acestui gen. Proverbele, grație caracterului lor lapidar, se găsesc într-o asimetrie cu conținutul promovat. Elipsa creează o valoare emfatică, un ritm și o cadență.

c) Propoziție relativă fără antecedent în funcție de subiect:

- *Qui se ressemble s'assemble.*
- *Qui s'excuse s'accuse.*
- *Qui voit les veines voit ses peines.*
- *Qui vole un œuf vole un bœuf.*
- *Qui terre a, guerre a.*

d) Majoritatea proverbelor nu exclud existența modelelor lingvistice fixe: nume 1 – verb – nume 2:

- *Chat et chaton chasse le raton.* → N1 – V – N2
- *Nourriture passe nature.* → N1 – V – N2
- *Patience passe science.* → N1 – V – N2

e) prepoziție – verb 1 – prepoziție – verb 2:

- *A prendre et à déprendre* → à V1 à V2.

Din exemplele citate e lesne de observat că trăsăturile formale sunt tot atât de importante ca și cele stilistice. Majoritatea proverbelor sunt enunțuri metaforice. Aceste enunțuri conțin diverse valori ilocutorii, cea mai frecventă valoare fiind cea de avertisment. Proverbul ne transmite o informație. Această informație este gravată în memoria colectivă, ornamentată cu rimă și ritm.

Lingviștii susțin că proverbul are în general un sens diferit de cel al propoziției care îl vehiculează. Se disting astfel: 1) sens „propozițional” (interpretarea literală a propoziției care constituie proverbul); 2) sens „referențial” (care denumește o clasă de situații); 3) sens „funcțional” (valorile pragmatice).

Unii lingviști optează pentru teoria potrivit căreia „sensul nu depinde de structura compozițională”. Semnificația unor proverbe cu sens figurat nu se deduce din semnificațiile elementelor sale și din combinarea lor gramaticală. Raportul dintre sensul literal și sensul metaforic al proverbului este considerat o legătură etimologică, deseori nemotivată sau totalmente pierdută. Într-adevăr, sensul proverbului depinde de relația dintre imagine și sens (perfect comprehensibilă), care este considerată o metafază în sincronie. În sincronie, enunțul paremiologic are, fără îndoială, un sens global convențional, dar acest sens este deseori transparent, pentru că el deviază direct de la sensul literal care este compozițional și, prin urmare, inteligibil.

Sensul „referențial” se află în legătură directă cu statutul proverbului în limbă. Georges Kleiber demonstrează că proverbul denumește o clasă de situații și se bazează pe o relație referențială fixă și convențională, permițând tuturor locutorilor limbii să recurgă la aceeași expresie cu scopul de a semnifica o situație [G. Kleiber *apud* Ch.Shapira, p.79].

Asocierea constantă și durabilă a aceluiași semnificant cu situația semnificată conferă proverbului statutul de semn lingvistic [2, p.154]. Numeroase argumente susțin această teorie:

- se învață proverbele dintr-o limbă așa cum se învață cuvintele;
- pentru orice locutor, la un moment dat al dezvoltării limbii, lista proverbelor este o listă deschisă, întocmai ca vocabularul; niciun vorbitor nu cunoaște toate proverbele și nici toate cuvintele;
- vorbitorul nu participă la crearea proverbului, așa cum nu participă nici la crearea cuvintelor, relația referențială care fixează o astfel de propoziție pentru o astfel de situație există în discurs ca orice relație referențială între semnificant și semnificat;
- în discurs locutorul își alege din rezervorul lexical proverbul care convine situației, așa cum ar alege cuvântul care se adaptează mai bine contextului.

Mai multe argumente pot fi aduse și contra acestei teorii:

- dacă proverbul este un semn, el nu este ca și cuvântul un semn arbitrar, pentru că semnificantul – fraza literală care îi servește ca suport – descrie situația care constituie semnificatul;
- cuvântul denumește o noțiune, în timp ce proverbul denumește un mesaj complet; cuvântul care nu este integrat în discurs este de natură abstractă; proverbul, chiar și în dicționar, este purtător al unui mesaj.

Prin urmare, proverbul denumește o situație arhetipică și nu cere să fie interpretată de fiecare dată când este utilizat în discurs. Locutorii sunt capabili să utilizeze corect proverbele, ceea ce înseamnă că sensul funcțional al acestor enunțuri este clar, deși referentul este greu de formulat. Se consideră că structura semnificantului indică structura semnificatului.

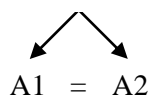
Astfel, am constatat că proverbul constituie un enunț anonim, de origine populară, cu o autonomie gramaticală și referențială. Acest enunț are o valoare expresivă, fiind condimentată cu ritm, rimă și cu asonanțe. Deseori paremiile exprimă un avertisment sau o învățătură trasă dintr-o experiență. Aceste enunțuri tratează un subiect de interes practic, aplicabil în situațiile umane simple și fundamentale. Ele posedă, de asemenea, o putere prezervabilă, rezultând din caracterul lor de frază generică care exprimă o idee prezentată ca un adevăr omnitemporal. Deseori proverbul poate fi inserat în discurs pentru a aduce un argument. Acest argument este de o importanță primordială, pentru că el sprijină discursul. Aceste paremiile impresionează cititorul prin ideea pe care o exprimă și prin originalitatea exprimării. Rolul argumentativ al enunțului paremiologic este deseori completat de valoarea estetică. Această valoare este direct proporțională calității imaginii care servește ca suport mesajului și mijloacelor stilistice etalate în proverb.

Discursul paremiologic la nivel interlingual

Menționăm, de asemenea, că discursul paremiologic poate fi actualizat și în plan interlingual. Pentru a reda particularitățile definițiilor ale proverbelor, sub aspect interlingual, am insistat asupra tehnicilor de traducere al lor.

Procesul comunicării interlinguale implică un locutor, un receptor, un traducător, un obiect pe care locutorul vrea să-l comunice receptorului și semnele lingvistice prin intermediul cărora se comunică. Ferdinand de Saussure consideră semnul lingvistic drept o asociație indisolubilă dintre „semnificant” și „semnificat”, adică o asociație dintre un concept și o imagine acustică [3]. O schemă analoagă ne prezintă și procesul traducerii:

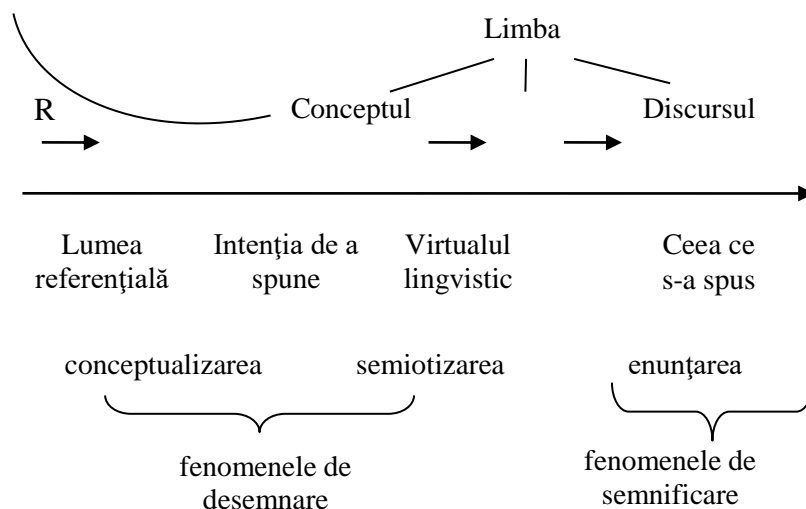
Semnificatul (noțiunea de copac)

Liniile notate prin A1 și A2 reprezintă asociațiile dintre noțiunea copac și imaginile acustice în franceză *arbre* și în română *arbore*. Semnul egalității dintre cele două imagini acustice arată că lanțul acustic *arbre* din original trebuie substituit în traducere prin lanțul acustic *arbore*. Deci, procesul traducerii s-ar putea defini drept o operație de stabilire a unei echivalențe între două imagini acustice din două limbi diferite în baza asocierii lor cu aceeași noțiune, operație care permite substituirea unei secvențe sonore prin altă secvență sonoră. Ferdinand de Saussure arată în lucrarea sa că orice semn lingvistic stă în centrul unei „constelații asociative”. Vederea sau amintirea unui *copac* (*arbre*) evocă în spiritul locutorului imaginea vizuală sau conceptul (*arbore*), acest concept evocă prin asociere imaginea acustică a cuvântului (*arbre*); sunetele (*arbre*) transportate în aer sub forma undelor sonore ajung la urechea receptorului și provoacă în spiritul său imaginea acustică (*arbre*) care evocă prin asociere imaginea conceptuală (*arbore*). Există, deci, o asociere fizică bipolară care implică doi termeni: forma semnificantă și conceptul semnificat. O comunicare eficientă se stabilește în cazul în care ambele imagini *arbre* și *arbore* coincid. Acest fapt se bazează pe relații foarte complexe:

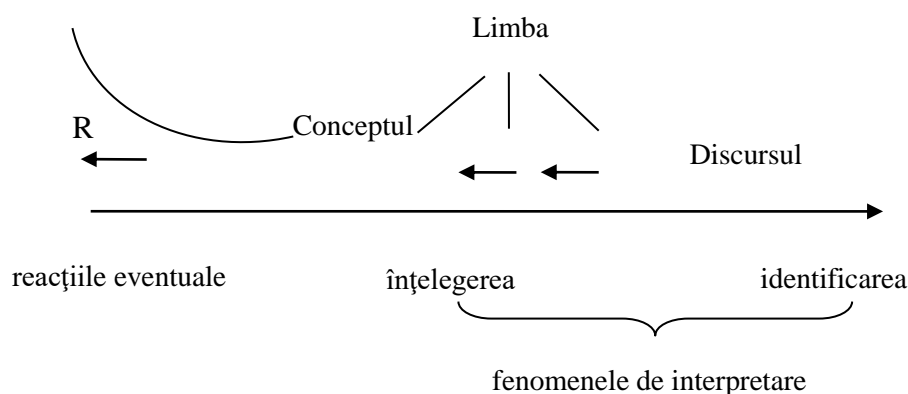
- relații dintre concept și obiect (*choses*);
- relații dintre concept și imaginea acustică a semnului;
- relații dintre imaginea acustică a semnului și forma sa sonoră actualizată;
- transmiterea și receptarea semnului;
- formarea imaginii acustice și a conceptului în spiritul receptorului și relația conceptului primit cu obiectul.

Procesul de traducere este o interacțiune care poate fi concepută, mai întâi, prin parcursul onomasiologic (intențiile de a spune spre manifestările lingvistice) și prin interpretarea parcursului semasiologic (texte sau mesaje complexe care permit a înțelege). Emițătorul este cel care concepe mesajul și este responsabil de mesaj. El are un punct de plecare referențial, care poate fi de orice natură. Aname emițătorul devine conștient de *intenția sa de a spune*, în măsura în care el *conceptualizează* intenția sa de a semnifica. Această organizare mentală trebuie semiotizată prin intermediul mijloacelor furnizate de un sistem semiotic, de o limbă naturală în acest caz. Această limbă fiind și ea compusă din sistemul său de limbă, sistem virtual, și de mecanismele de enunțare care permit realizările discursive. Parcursul onomasiologic poate fi prezentat în felul următor [4, p.16]:

Din această schemă se observă că extinderea referențială este infinită, iar intenția de a spune este concisă. În acest context, e cazul să menționăm că „lumea referențială” desemnează ceea ce eu văd, ceea ce aud, ceea ce la ce eu mă refer în mintea mea sau în imaginația mea. În timpul actului verbal, locutorul poate recurge la un referențial văzut, amintit sau imaginat. Limba oferă un vast domeniu bine definit (mecanismele gramaticale sunt bine determinate, dar limitele lexicului cunoscute de către individ sunt imprecise). În cazul schimbului lingvistic, receptorul are ca punct de plecare textul oral. Datorită competențelor sale, el va identifica elementele discursive pentru a construi o ipoteză de sens care îl va ghida spre înțelegerea mesajului, pentru a-l reprezenta în minte, a-l conceptualiza.

Parcursul semasiologic poate fi prezentat schematic în felul următor [4, p.17]:

În acest context, e cazul să menționăm că existența unui semnificant presupune în același timp și existența unui semnificat. La rândul său, un semnificat este materializat datorită existenței unui semnificant care îl face cunoscut. Altfel spus, existența semnificatului presupune existența semnificantului. Dar numai în procesul comunicării semnificatul își găsește semnificantul.

Comunicarea interlinguală este un act ce presupune mereu o alegere. În interiorul universului semnificant se aleg mereu unele semnificații și se exclud altele. Comunicarea este exercițiul unei oarecare libertăți, dar e vorba despre o libertate limitată.

Tehnici de traducere a proverbelor

Bagajul cognitiv al traducătorului constituie o bogată sursă de soluții în traducerea proverbelor. Însă, pentru ca recurgerea la elementele cognitive extratextuale să fie eficace, trebuie ca acestea să fie inspirate dintr-un bagaj comun al traducătorului și al destinatarilor/cititorilor potențiali ai mesajului/filmului. Exploatarea bagajului cognitiv constituie pentru traducător un vast câmp de investigare și creativitate.

În acest context, e cazul să menționăm că, după părerea lui Jacqueline Henry, se poate recurge la patru tipuri de traducere a proverbelor: traducerea izomorfă; traducerea omomorfă; traducerea eteromorfă; traducerea liberă [5, p.111].

Distincția stabilită dintre diferitele tipuri de traducere a proverbelor este fondată pe menținerea sau nemenținerea aceluiași procedeu ca în textul original, a aceluiași tip de proverb, a cărui motivație să fie lingvistică, funcțională sau contextuală.

Traducerea izomorfă (din greacă *iso* – „egal” și *morphe* – „formă”) permite traducătorului să redea proverbul întocmai ca în limba sursă, păstrându-se modelul structurii și utilizându-se aceiași termeni ca în original. Este vorba despre o traducere literală, reluându-se totodată cuvintele care corespund celor din original și tipul de proverb utilizat:

- *Qui s'excuse s'accuse. / Cine se scuză se acuză.*
- *L'homme propose et Dieu dispose. / Omul propune, iar Dumnezeu dispune.*

Traducerea omomorfă (de la *homos* – „asemănător” și *morphe* – „formă”) este procedeul de traducere a unui proverb printr-un alt proverb echivalent. În diferite culturi, una și aceeași realitate este deseori reflectată prin proverbe diferite. Traducerea omomorfă este, fără îndoială, cea spre care traducătorul are tendința de a se orienta în prima etapă a căutării unui echivalent proverbului din limba sursă. La prima vedere, se pare că e imposibil a găsi un proverb care să corespundă celui din original și traducătorul încearcă să caute, în limba sa, un echivalent creat de alți termeni (sugerați de context și de recurgerea la bagajul său cognitiv), dar păstrând același procedeu. Existența aceleiași trăsături de înțelepciune în ambele limbi-culturi facilitează uneori munca traducătorului, care poate să se mulțumească făcând apel la un proverb „corespondent”, chiar dacă metafora nu este aceeași în ambele limbi. Este vorba despre o echivalență categorială, ceea ce înseamnă că unui proverb din limba sursă trebuie să-i corespundă un alt proverb din limba țintă:

- *Qui se ressemble s'assemble. / Spune cine ți-i prietenul și ți-oi spune cine ești.*
- *Chat et chaton chassent le raton. / Ce naște din pisică șoareci prinde.*
- *A bon chat, bon rat. / Și-a găsit țingirea capacul.*
- *Qui peu endure, peu dure. / Cu răbdarea treci și marea.*

Găsirea unui proverb echivalent în limba română este posibilă datorită analizei valorii pragmatice a proverbului. Într-adevăr, proverbul din limba sursă, precum și corespondentul său din limba țintă, trebuie să aibă aceeași valoare funcțională, același efect asupra cititorului/spectatorului. Dacă în procesul traducerii nu s-ar găsi un proverb echivalent, rezultatul obținut riscă a nu fi strălucitor și ar putea să se piardă o bună parte din efectul versiunii originale. În procesul de căutare a echivalențelor, traducătorul trebuie să se preocupe de funcționalitatea proverbului, căutând echivalente în aceeași categorie.

Proverbele sunt indisolubil legate de limba și cultura în care au apărut, de aceea una și aceeași semnificație este redată prin procedee diverse în diferite limbi. În unele cazuri, pentru a reda coerența și lizibilitatea textului, e mai bine să optăm pentru traducerea *eteromorfă* (de la *heteros* – „altul” și *morphe* – „formă”), deci pentru un alt tip de enunț decât cel din original. Într-adevăr, păstrarea aceleiași procedeu nu e de ajuns să garanteze reușita, reproducerea funcției și efectului unui proverb. În loc de a produce un proverb mai puțin firesc, care nu respectă caracteristicile limbii ținte și care nu se include în contextul limbii ținte, e preferabil a se recurge la un procedeu mai compatibil cu limba de traducere, pentru a găsi un echivalent care nu jenează citirea traducerii. Traducătorul poate da dovadă de creativitate în cazul în care cultura țintă nu a elaborat un proverb corespunzător. Prin urmare, traducătorul poate traduce un proverb printr-o aluzie, o metaforă susceptibilă de a crea un joc de cuvinte. Esențialul constă în a transmite fidel sensul și efectul produs de către proverb asupra cititorului/spectatorului din textul sursă.

Cea de-a patra categorie este constituită de „*traducerea liberă*” care permite trecerea de la proverb, din limba sursă, la altă formă în limba țintă. Putem vorbi în acest context despre o traducere semantică. Traducătorul poate decide transmiterea sensului enunțului proverbial dar nu și caracterul său proverbial.

Misiunea traducătorului constă în a face să corespundă o formă din limba sursă cu o altă formă din limba țintă, păstrând, pe cât e de posibil, nu doar constrângerile paremiologice, dar și spiritul textului. În cazul proverbelor, dificultatea este dublă: traducătorul trebuie să se preocupe atât de structură/formă, cât și de sensul transmis. Ideal ar fi ca traducătorul să asigure o dublă corespondență, a semnificantului și semnificatului, în procesul de transfer din limba sursă în limba țintă. Sensul vehiculat trebuie să se mențină în interiorul aceleiași subclase paremice.

În ultimele decenii, în studiile paremiologice apare un tip de traducere denumit „*traducerea paremiologică*” având scopul de a cerceta paremiile în limba țintă care coincid formal, semantic și pragmatic cu paremiile din limba sursă; această coincidență trebuie să se regăsească în domeniul sensului, formei și funcționalității. În acest context, Marina Garcia Yelo distinge două tipuri de echivalente: *echivalentul literal*, când proverbul din limba țintă are aceeași formă și un sens identic ca și cel din limba sursă, ca în exemplul următor: *Tu te dois d'aimer ton prochain comme toi-même. / Iubește pe aproapele tău ca pe tine însuși (Rien à déclarer)* și *echivalentul conceptual*, în cazul când proverbul din limba țintă are același sens ca și cel din limba sursă, dar forma lor este diferită: *Dieu sait rappeler à Lui ses brebis égarées. / Domnul ghidează oile rătăcite (Rien à déclarer)* [6, p.82].

Prin urmare, în procesul traducerii paremiologice e necesar a localiza proverbul în limba țintă care exprimă în cel mai exact mod posibil sensul proverbului din limba sursă; este vorba despre un echivalent conceptual. Dacă în procesul de cercetare se găsește și un echivalent formal, este și mai bine. Traducătorul trebuie, totuși, să descopere un *echivalent tipologic*: pentru un proverb din limba sursă să găsească ca echivalent alt proverb în limba țintă.

Jean-Claude Anscombre afirmă că în procesul de căutare a unor echivalente traducătorul recurge întâi de toate la un fond comun (limbile franceză și română fiind limbi romanice dispun și de un fond comun de enunțuri paremiologice). Chiar dacă franceza și româna au caracteristici conexe care manifestă o dimensiune universală, traducerea proverbelor rămâne o problemă complexă. Prin urmare, cercetătorul recomandă traducătorilor să recurgă la *echivalența categorială* (a căuta un proverb echivalent), *echivalența lexicologică* (invarianța formei – menținerea structurii), *echivalența stilistică* (invarianța stilistică – respectarea nivelului stilistic), *echivalența ritmică* (respectarea structurii ritmice), *echivalența sintagmatică* (proverbul trebuie să asigure coeziunea discursului, să se integreze perfect în interiorul discursului) [7, p.23-31].

Michel Ballard consideră că traducătorul, în procesul de traducere a proverbelor, aplică o echivalență pre-stabilită în memorie, încercând să-și amintească și să substituie o formă prin alta, fiind în același timp preocupat și de transferul funcției proverbului [8, p.51]. Lingvistul susține că „golurile proverbiale” pot condiționa, ca și „golurile lexicale”, comportamente creative, anume la acest nivel este solicitată creativitatea traducătorului.

Prin urmare, traducerea proverbului deschide calea explorării unui domeniu în care interferează lingvistica, stilistica, culturalul, stereotipul, creația. Traducerea proverbelor nu constituie un exercițiu mecanic, implicând numeroase procese de analiză și reflecție.

Într-adevăr, a reuși să faci o bună traducere, fidelă textului limbii sursă și în același timp corectă în limba țintă înseamnă a găsi o corespondență totală (semantică și formală). Ca să putem vorbi despre o corespondență totală, proverbul trebuie să prezinte, în ambele limbi, același lexic, o structură sintactică identică și, bineînțeles, același sens. Uneori, ar părea o misiune imposibilă. Acest fapt îl obligă pe traducător să aibă cunoștințe de paremiologie, destul de profunde, în ambele limbi de lucru pentru a putea găsi corespondențe între limba sursă și limba țintă.

În prezentul studiu ne-am propus să analizăm traducerea proverbelor din comedii franceze subtitrate în limba română. Chiar dacă e vorba de două limbi romanice, trecerea dintr-o limbă în alta poate fi complicată. Identificarea proverbelor și interpretarea valorii semantice și a funcțiilor lor în context poate de asemenea varia de la un traducător la altul. Prin urmare, și rezultatul final al fiecărei traduceri poate fi diferit. Astfel, traducătorul poate să recurgă la următoarele procedee [9, p.73-77]:

Corespondența totală. Ca să putem vorbi despre o corespondență totală a proverbelor din ambele limbi, trebuie să avem o echivalență nu doar semantică, dar și formală a ambelor enunțuri proverbiale. Dacă există această echivalență, traducătorul trebuie să adopte această soluție: *Les grands hommes sont ceux qui ont du coeur. / Marii oameni sunt cei care au inimă (Supercondriaque)*. Din punct de vedere formal, proverbul prezintă o structură sintactică și un lexic echivalent în ambele limbi. Proverbul face referință la generozitatea oamenilor.

Corespondența parțială. Acest tip de corespondență, numită parțială, este utilizat de traducător în cazul când vocabularul sau structura sintactică prezintă unele diferențe: *Les voies du Seigneur sont impénétrables. / Căile lui Dumnezeu sunt misterioase (Rien à déclarer)*. Acest enunț are o structură asemănătoare în ambele limbi, dar prezintă diferențe la nivel lexical. Într-adevăr, substantivului *impénétrables* îi corespunde substantivul *misterioase* în limba română. Traducătorul a utilizat procedeul echivalenței pentru transferarea mesajului, iar mimica și gesturile personajelor, contextul de enunțare creează efectul umoristic. Proverbul *Même les plus grands chènes tous un jour ont été un gland. / Chiar și cei mai înalți stejari au fost cândva o ghindă (Supercondriaque)* face referință la faptul că „lucrurile mari se fac din lucruri mici”. Din punct de vedere formal, echivalentul în limba română prezintă unele diferențe în structura sintactică, dar împărtășesc același lexic și reprezintă o echivalență semantică.

Prin urmare, traducătorul poate să recurgă la următoarele tehnici de traducere a proverbelor:

Traducerea literală, care poate fi utilizată în cazul unei corespondențe totale: *Qui bâille avant six heures se couche après minuit. / Cine cască înainte de ora 6 adoarme după miezul nopții. (Un plan parfait) ; On est fait l'un pour l'autre. / Suntem făcuți unul pentru altul. (Un plan parfait) ; Souvent imité, jamais égalé. / Adesea imitate, niciodată egalate. (Un plan parfait)*

Substituirea. Traducătorul substituie proverbul cu un alt proverb în limba română cu sens asemănător: *Bonne renommée vaut mieux que ceinture dorée. / Un nume bun face mai mult decât aurul.; C'est la fin des haricots! / Asta a fost ultima picătură!; On est tous dans le même bain./ Suntem în aceeași oală.; Charité bien ordonnée commence par soi-même. / Bunătatea începe acasă.*

Aceste proverbe au fost substituite prin alte proverbe echivalente în limba română, având același sens ca în limba franceză. Traducătorul a reușit să păstreze atât echivalența semantică, cât și structura bimembră și rima internă.

Reducerea. Unii autori pot cita proverbe incomplete. Este o modalitate de a-i face pe cititori să participe activ la jocul de reconstituire a enunțului proverbial. Jocul funcționează dacă cititorul cunoaște proverbul. De exemplu, proverbul *L'amour est aveugle. / Dragostea e oarbă. (Un plan parfait)*: forma completă a proverbului este *L'amour est aveugle, mais le mariage lui rend la vue.* Traducătorul păstrează forma redusă a proverbului în limba română. În alte cazuri poate completa proverbul în limba țintă sau îl poate explica.

Adăugarea. Traducătorul recurge la acest procedeu în cazul proverbelor incomplete, propunând varianta completă a proverbului. Traducătorul preferă versiunea completă a proverbului din necesitatea redării mai clare a sensului.

A traduce ceea ce e enunțat într-o limbă, păstrând echivalența semantică și expresivă, este un proces complicat. Diferențele lingvistice și culturale redau munca traducătorului destul de dificilă.

Vom menționa în mod expres că cel care joacă cu cuvintele este un actor care posedă arta și inteligența de a o face într-o manieră eficace, pentru că aceasta implică un grad de erudiție și o abilitate de a combina cuvintele ca ele să intrige, să surprindă și să-l facă pe cititor să râdă.

Concluzii

Studierea proverbelor demonstrează faptul că aceste formule convenționale nu constituie aspecte periferice, izolate ale limbajului. Aceste enunțuri paremiologice ne transmit o importantă informație semantică, gramaticală și culturală. Proverbele, datorită utilizării lor frecvente, fac parte din memoria colectivă a unei țări și ne permit să realizăm inferențele necesare pentru a înțelege sensul lor figurat.

A traduce un proverb înseamnă a transpune o mentalitate națională, pentru a fi înțeleasă în cadrul unei alteia, fiind în final la fel de original. Traducerea proverbelor rămâne a fi, totuși, un exercițiu dificil, în cadrul căruia traducătorul trebuie să reproducă fidel în textul țintă toate particularitățile proverbului din textul sursă. Intraductibilitatea proverbelor poate fi generată de diferiți factori, unii fiind de natură lingvistică, iar alții de natură traductologică. Paralel cu teoria intraductibilității proverbelor poate fi pusă în discuție problema traducerii „forme”. Traducerea proverbelor pune în fața traducătorului unele probleme ce țin de ritm, rimă și, în același timp, de redarea emoționalului. Ceea ce pare cam dificil este a reda într-o altă limbă structura și conținutul originalului.

Pentru a admite traductibilitatea proverbelor, trebuie să optăm pentru teoria traducerii-echivalență și nu pentru cea prin transliterație. Aceasta din urmă se ciocnește cu diferite obstacole ale structurii limbilor și cu diferite extensiuni semantice ale unităților lexicale ale unei limbi.

Pentru a traduce un proverb, se iau în considerare următoarele elemente: funcția proverbului în discursul audiovizual, efectul său (mnemotehnic, ludic) și contextul verbal sau cognitiv care îi poate oferi „pilonii” pentru a construi un efect echivalent. Mijloacele care pot fi de folos în găsirea unui proverb analog sunt extratextuale, cu recurgera la bagajul cognitiv al traducătorului și la asocierile sale de idei cu complementele noționale pe care le extrage, mai mult sau mai puțin conștient, din memoria sa. „Traducerea proverbială” implică un mare efort mintal, pentru a înțelege proverbul în limba sursă, pentru a capta valoarea sa semantică și pragmatică și pentru a localiza corespondența în limba țintă.

Referințe:

1. SCHAPIRA, Ch. *Les stéréotypes en français: proverbes et autres formules*. Paris: Ophrys, 1999. 172 p. ISBN 2-7080-0911-7
2. GRĂDINARU, A. *Atracția paronimică în limba franceză*. Chișinău: CE USM, 2007. 212 p. ISBN 978-9975-70-286-7
3. SAUSSURE, F. de. *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot, 1993. 520 p. ISBN 2-228-88165-1
4. POTTIER, B. *Sémantique générale*. Paris: PUF, 1992. 237 p. ISBN 2-13-044159-9
5. HENRY, J. *La traduction des jeux de mots*. Paris: Presses Sorbonne Nouvelle, 2003. 297 p. ISBN 2-87854-248-7
6. GARCIA YELO, M. Sources parémiologies françaises et espagnoles face à la traduction. En: *Traductologie, proverbes et figements*. Michel Quitout, Julia Munoz (éd.). Paris: Harmattan, 2009, p.81-98. ISBN 978-2-296-07946-5
7. ANSCOMBRE, J.Cl. La traduction des formes sentencieuses: problèmes et méthodes. En: Michel Quitout, Julia Munoz (éd.). *Traductologie, proverbes et figements*. Paris: Harmattan, 2009, p.11-35. ISBN 978-2-296-07946-5
8. BALLARD, M. Le proverbe: approche traductologique réaliste. En: Michel Quitout, Julia Munoz (éd.). *Traductologie, proverbes et figements*. Paris: Harmattan, 2009, p.37-53. ISBN 978-2-296-07946-5
9. CHACOTO, L. La Celestina de Fernando de Rojas et la traduction portugaise des proverbes. En: Michel Quitout, Julia Munoz (éd.). *Traductologie, proverbes et figements*. Paris: Harmattan, 2009, p.71-80, ISBN 978-2-296-07946-5
10. Rien à déclarer disponibil la adresa <https://www.filme3d.net/filme-hd/8215-rien-a-declarer-nothing-to-declare-2010.html#server1> Accesat: 20.01.2020
11. Supercondriaque. Disponibil: <https://filmehd.se/supercondriaque-2014-filme-online.html> Accesat: 01.04.2020
12. Un plan parfait. Disponibil: <https://filmehd.se/un-plan-parfait-un-plan-perfect-2012-filme-online.html> Accesat: 10.04.2020
13. <http://limbafranceza.ro/vocabular/proverbe> Accesat: 12.04.2020

Date despre autor:

Angela GRĂDINARU, doctor în filologie, conferențiar universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: angelagradinaru16@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5225-6583

Prezentat la 07.07.2020